

TADBIRKORLIKDA INNOVATSION MUHIT DASTURLARINING STRATEGIK TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH ORQALI SAMARADORLIK KO'RSATKICHLARINI OSHIRISH

Xudayberdiyev Otabek Absalomovich

Namangan muhandislik-texnologiya instituti

"Iqtisodiyot" kafedrasida assistenti

e-mail: khudayberdievotabek@umail.uz

MAQOLA HAQIDA

Qabul qilindi: 24-mart 2025-yil

Tasdiqlandi: 26-mart 2025-yil

Jurnal soni: 14

Maqola raqami: 18

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v14i.1129>

KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/

KEYWORDS

Tadbirkorlik, innovatsion muhit, strategik boshqaruv, raqamli transformatsiya, ilmiy-tadqiqot, investitsiyalar.

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tadbirkorlikda innovatsion muhit dasturlarining strategik tizimini takomillashtirish orqali samaradorlik ko'rsatkichlarini oshirish masalasi tahlil qilingan. Innovatsion muhitning asosiy tarkibiy qismlari, jumladan, texnologik infratuzilma, ilmiy-tadqiqot va tajriba-konstruktorlik ishlanmalari, investitsion muhit hamda raqamli transformatsiyaning tadbirkorlik subyektlari samaradorligiga ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, maqolada innovatsion dasturlarni rivojlantirish bo'yicha strategik yo'nalishlar, jumladan, tadbirkorlik ekotizimini shakllantirish, moliyalashtirish mexanizmlarini diversifikatsiya qilish, raqamli innovatsiyalarni joriy etish hamda kadrlar salohiyatini oshirish muhim jihatlari yoritildi. Tadqiqot natijalari innovatsion dasturlarni samarali boshqarish orqali tadbirkorlik subyektlarining raqobatbardoshligini oshirish hamda iqtisodiy rivojlanishni jadallashtirish imkoniyatlarini ochib beradi.

Kirish. Zamonaviy bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonining muhim xususiyatlaridan biri mamlakatda tadbirkorlik subyektlarining innovatsion faoliyat bilan faol shug'ullanishidir. Ushbu faoliyatni samarali tashkil etish va tadbirkorlikda qulay innovatsion muhitni shakllantirish zarurati O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Faol tadbirkorlik va innovatsion faoliyatni rivojlantirish uchun shart-sharoitlarni yaratish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" hamda "2022–2026-yillarda O'zbekiston Respublikasining innovatsion rivojlanish strategiyasini amalga oshirish bo'yicha tashkiliy chora-tadbirlar" haqidagi qarorlarida belgilangan.

"O'zbekiston-2030" strategiyasida 2030-yilgacha erishiladigan maqsadlarning samaradorlik ko'rsatkichlari bandida O'zbekiston Global Innovatsion Indeksda Top-50 talik mamlakatlar ro'yxatiga kirishini ta'minlash, ichki va tashqi bozorlarda tijoratlashtirish natijasida yaratiladigan yangi innovatsion ishlanmalar sonini 2 baravarga oshirish, iqtisodiyot tarmoqlarining "drayver" yo'nalishlarida 850 turdagi innovatsion mahsulotlar ishlab chiqarish belgilangan. Shu o'rinda to'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoati aynan "drayver" yo'nalishlaridan biri xisoblanadi.

To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoati zamonaviy aqlli texnologiyalar, jumladan robototexnika, sun'iy intellekt, virtual stilistlar, onlayn chakana savdo platformalari hamda yangi raqamli texnologiyalar integratsiyasi orqali tubdan o'zgargan asosiy iqtisodiy tarmoqlardan biriga aylandi. Sun'iy intellekt moda tendensiyalarini bashorat qilish, iste'molchilarning xatti-harakatlari hamda bozor talablari haqida ma'lumot to'plashda yuqori darajadagi aniqlik va tezlikni ta'minlaydi. Kiyim dizaynini intellektuallashtirish esa generativ dizayn algoritmlari asosida yangi modellarni ishlab chiqish orqali dizaynerlarning vaqtini tejaydi. Shuningdek, robototexnika mahsulot oqimini avtomatlashtirish va optimallashtirish orqali ishlab chiqarish jarayonlaridagi operatsion xarajatlarni kamaytirishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Mamlakat iqtisodiyotining jadal rivojlanishi hamda jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuvini ta'minlash jarayonida innovatsion jarayonlarni qo'llab-quvvatlovchi infratuzilmani rivojlantirish va ularning samarali faoliyat yuritish mexanizmlarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. So'nggi yillarda ushbu yo'nalishda olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar hajmi tobora ortib bormoqda.

Rivojlangan mamlakatlarda innovatsion infratuzilmani shakllantirish va takomillashtirish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan bo'lib, ko'plab iqtisodchi-olimlarning innovatsiya va innovatsion faoliyatning mohiyatiga oid ilmiy yondashuvlari mavjud. Xususan,

ushbu masalalar Y. Shumpeter, P. Druker, S. Kuznets, G. Mintsberg, Chiung-Wen Hsu, Lela Bakhtadze, Salome Danelia kabi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida keng yoritilgan.

Shuningdek, MDH mamlakatlari olimlari tomonidan ham innovatsion muhit metodologiyasi keng tadqiq etilgan bo'lib, bu boradagi ilmiy izlanishlar D. Kotov, V. Medvedev, B. Startseva, S. Novikov, A. Karasev va S. Tixonov kabi tadqiqotchilarning ilmiy ishlari orqali o'z aksini topgan.

Tadbirkorlikning innovatsion faoliyatini baholash metodologiyasi hamda raqamli iqtisodiyot sohasidagi amaliy va nazariy ishlanmalar I. Yepifanova, S. Alekseeva, I. Volkov, B. Castela, M. Veselovskiy kabi olimlarning ilmiy tadqiqotlarida keng yoritilgan.

O'zbekistonda tadbirkorlikning innovatsion rivojlanishini baholash va tahlil qilishga qaratilgan ilmiy yondashuvlar esa R. Rashidov, Sh. Kambarova, E. Alieva, Sh. Otamurodov, M. Ashurov, M. Farmonova va Sh. Usmonovlarning ilmiy ishlari o'z aksini topgan.

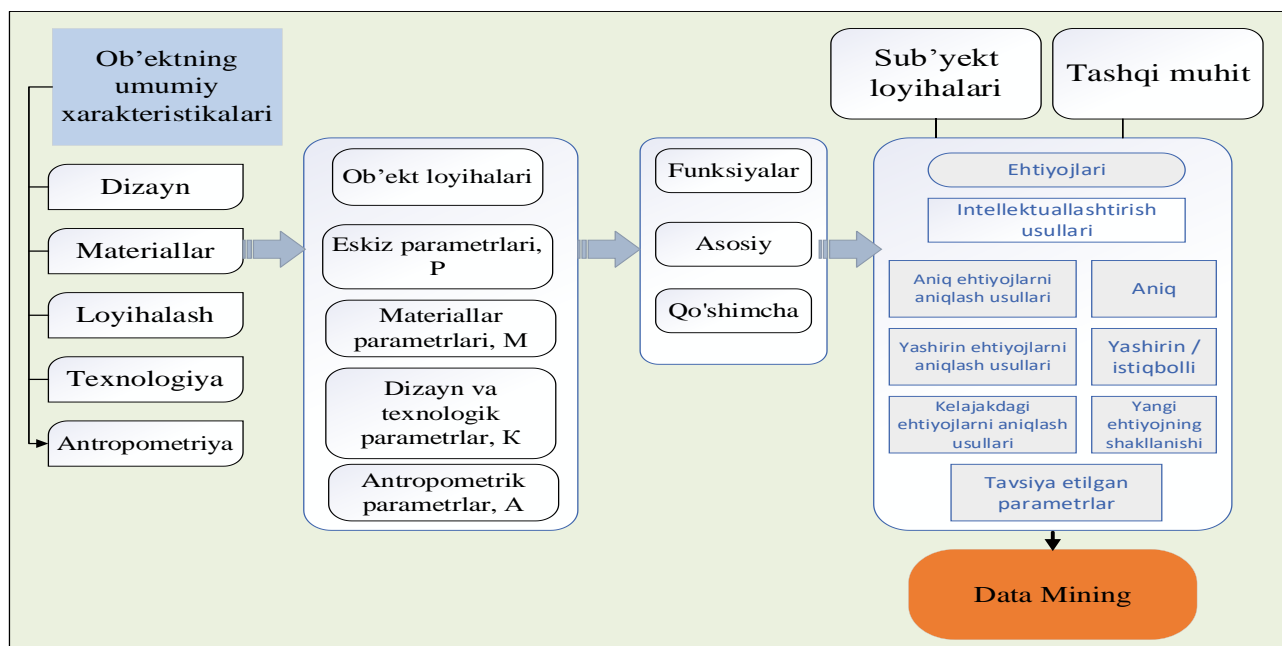
Tadqiqot metodologiyasi. Amerikaning Auburn Universiteti tomonidan olib borilgan tadqiqotlar natijalariga ko'ra, raqamli texnologiyalar zamonaviy moda sanoati va jahon savdosining ajralmas qismiga aylanib, ko'plab an'anaviy yondashuvlarni yo'q qilmoqda hamda dizaynerlar, ishlab chiqaruvchilar va iste'molchilar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar paradigmasini tubdan o'zgartirmoqda. To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatida kuzatilayotgan eng muhim tendensiyalardan biri bu kiyim-kechak ishlab chiqarishda innovatsion texnologiyalarni qo'llashdir¹. Jumladan, 3D printerda bosib chiqarish sohasidagi yutuqlar, muhandislik va texnologik tajribalarning uyg'unligi, shuningdek, avtomatlashtirilgan raqamli dizayn texnologiyalarini keng joriy etish ushbu sanoatni rivojlantirishda asosiy omillar sifatida qaralmoqda.

To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoati zamonaviy aqlli texnologiyalar, jumladan robototexnika, sun'iy intellekt, virtual stilistlar, onlayn chakana savdo platformalari hamda yangi raqamli texnologiyalar integratsiyasi orqali tubdan o'zgargan asosiy iqtisodiy tarmoqlardan biriga aylandi. Sun'iy intellekt moda tendensiyalarini bashorat qilish, iste'molchilarning xatti-harakatlari hamda bozor talablari haqida ma'lumot to'plashda yuqori darajadagi aniqlik va tezlikni ta'minlaydi². Kiyim dizaynini intellektuallashtirish esa generativ dizayn algoritmlari asosida yangi modellarni ishlab chiqish orqali dizaynerlarning vaqtini tejaydi. Shuningdek, robototexnika mahsulot oqimini avtomatlashtirish va optimallashtirish orqali ishlab chiqarish jarayonlaridagi operatsion xarajatlarni kamaytirishga xizmat qiladi³.

¹ Danelia, S., & Bakhtadze, L. (2022). Factors affecting the innovation economics and position of georgia in the global innovation index. *Globalization and Business*, 7(13), 115-120.

² Pan W, Xie T, Wang Z, Ma L. (2022) Digital economy: An innovation driver for total factor productivity. *Journal of business research*. 02.01, 1;139:303-11.

³ Zhang J, Lyu Y, Li Y, Geng Y. (2022) Digital economy: An innovation driving factor for low-carbon development. *Environmental Impact Assessment Review*. 01.09;96:106821.

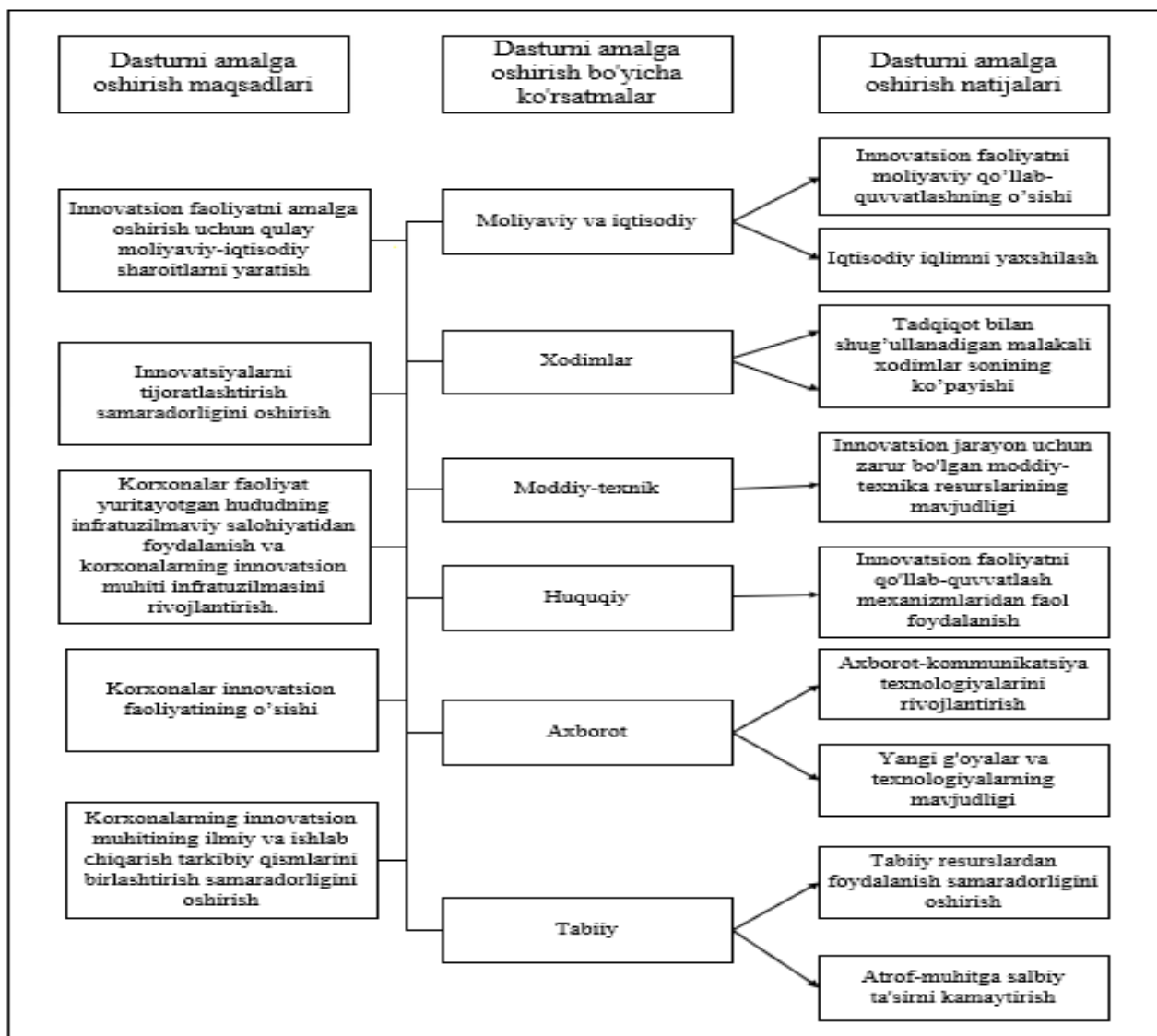

1 rasm. Kengaytirilgan, funksional imkoniyatlarga ega, virtual kiyim-kechak dizaylarini yaratish modeli

Mutaxassis va intellektual texnologiyalardan foydalanish imkoniyati bilan ishlab chiqarishni eskiz, konfiguratsiya, loyihalash va texnologik tayyorlash jarayonlari uchun modullarni o'z ichiga olgan "kompyuter yordamida kiyim-kechak loyihalash tizimlari"ni intellektuallashtirishning umumlashtirilgan modeli ishlab chiqilgan (1-rasm), tizimning tegishli submodullarida to'plangan iste'molchilarning turli guruhlarining afzalliklari va kutishlari, haqidagi "katta hajmdagi ma'lumotlar"ni intellektual tahlil qilish texnologiyalari takomillashtirilgan. 1-rasmda keltirilgan ijodiy faoliyatni amaliyotdagi o'rnini yuksaltirish va yuqori raqobatbardosh kiyimlarni ishlab chiqishga qaratilgan, kengaytirilgan, funksional imkoniyatlarga ega, virtual kiyim-kechak dizaylarini yaratish modeli taklif etildi.

Yuqoridagi tahlillar kiyim-kechak dizayni va sanoat ishlab chiqarishida avtomatlashtirish, raqamlashtirish hamda intellektualizatsiya texnologiyalaridan foydalanishning dolzarbligini ko'rsatadi. Intellektualizatsiyaning ayrim elementlari allaqachon avtomatlashtirilgan kiyim-kechak dizayni tizimining alohida submodullarida qo'llanilayotgan bo'lsa-da, kiyimni loyihalash va ishlab

chiqarish jarayonlarini global miqyosda intellektuallashtirish muammosi hali ilmiy doiralarda yetarli darajada o'rganilmagan. Ushbu yo'nalisdagi mavjud muammolarni hisobga olgan holda, tikuv-trikotaj sanoati mahsulotlarining virtual dizaynini intellektuallashtirish bo'yicha ilmiy konsepsiyani taklif etdik. Dizayn ob'ektini tavsiflashda tavsiya etilgan parametrik yondashuv ommaviy ishlab chiqarishda kompyuter yordamida loyihalash tizimlarining texnikasi va usullaridan foydalanish imkoniyatini yaratadi. Kognitiv usullarni qo'llash mijozlarning aniq va yashirin ehtiyojlarini o'z vaqtida aniqlash hamda mijoz talablari asosida moslashtirilgan mahsulotlarni ishlab chiqarishni ta'minlaydi. Har bir ishlab chiqarilgan mahsulotni tavsiflovchi parametrlar guruhlarini shakllantirishda asosiy omil bu mijozlarning aniqlangan ehtiyojlari va ularni qondirishga yordam beradigan funksional imkoniyatlarni tahlil qilishdir. Kelgusidagi ehtiyojlarni aniqlashda sun'iy intellekt texnologiyasidan foydalanish turli iste'molchi guruhlarining internetda aks etgan afzalliklari va umidlari haqidagi katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilishga asoslanadi.

Tadqiqot natijalari. Korxonalarda qulay innovatsion muhitni shakllantirish va rivojlantirish maqsadida innovatsion faoliyatni jadallashtirishga ko'maklashuvchi shart-sharoitlarni yaratishga qaratilgan aniq yo'nalishlar va tadbirlarni belgilash imkonini beruvchi dasturni ishlab chiqish zarur⁴. Dastur belgilangan maqsadlarga erishish uchun amalga oshiriladigan rejalashtirilgan voqealar, tadbirlar va harakatlarning tavsifidan iborat.

Yuqoridagi fikrlarni inobatga olgan holda korxonalar uchun qulay innovatsion muhitni shakllantirish va rivojlantirish dasturini amalga oshirish asosida quyidagi yo'nalishlar bo'yicha tadbirlar majmuasi shakllantirildi:

1) moliyaviy-iqtisodiy soha:

- korxonalarda innovatsion loyihalar uchun moliyaviy yordamni qo'llab-quvvatlash;
- turli mintaqalarda innovatsion faoliyatni amalga oshirishga mo'ljallangan investitsion platformalarni rivojlantirish;
- Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlaydigan va unga ko'maklashadigan fondlar, shuningdek, vechur va investitsiya fondlarining yangi yo'nalishlarini yaratish va mavjudlarini kengaytirish.

2) Inson resurslari sohasi:

- mutaxassislarni tayyorlash va qayta tayyorlash tizimini qayta qurish. Yangi tizim innovatsiyalar sohasidagi o'ziga xos kompetensiyalarni rivojlantirishga, shuningdek, talabalarda ijodiy salohiyat va innovatsion tafakkurni rag'batlantirishga urg'u berishi kerak;

- bakalavrlar, magistrlar va ilmiy tadqiqotchilarni hudud korxonalaridagi ilmiy-tadqiqot faoliyatiga jalb qilishni tashkil etish. Viloyatlarda ko'rgazmalar, yarmarkalar, ilmiy-amaliy konferensiyalar, innovatsion vorkshoplar, tanlovlar, forumlar va biznes o'yinlarini muntazam o'tkazish. Talabalar va ilmiy tadqiqotchilar ishtirokida innovatsion korxonalar tashkil etish;

- o'rta va oliy ta'lim muassasalarni yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyatining istiqbolli yo'nalishlariga jalb etish;

- universitetlarda talabalar va o'qituvchilarni innovatsion faoliyatga jalb etish maqsadida innovatsion markazlarni tashkil etish va rivojlantirish..

3) moddiy-texnik yo'nalishi:

- yuqori texnologiyali ishlab chiqarishlarga yo'naltirilgan hududiy klasterlarni shakllantirish va rivojlantirish, uni ishga tushirish uchun kraudsorsing, innovatsiyalarni boshqarish texnologiyalari, korxonalar tomonidan universitetlar bilan birgalikda kompleks loyihalarni amalga oshirish kabi vositalardan foydalanish zarur;

- innovatsion infratuzilmani rivojlantirish, shuningdek, amaldagi biznes-inkubatorlar, texnoparklar, industrial parklar va texnologiyalar hamda innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash markazlarini yaratish va takomillashtirish orqali;

- innovatsion faoliyatning dastlabki bosqichini qo'llab-quvvatlash uchun korxonalar joylashgan hududlarda ilmiy-tadqiqot tashkilotlarini yaratish va rivojlantirish muhim ahamiyatga ega;

⁴ Li R, Rao J, Wan L. (2022) The digital economy, enterprise digital transformation, and enterprise innovation. Managerial and Decision Economics. 43(7):2875-86.

- yangi tashabbuslarni muvaffaqiyatli joriy etish uchun innovatsiyalarni tijoratlashtirish markazlarini tashkil etish talab etiladi;
- yuqori qo'shimcha qiymatga ega mahsulotlar ishlab chikaruvchi korxonalar faoliyatining istiqbolli yo'nalishlariga yo'naltirilgan biznesinkubatorlarni shakllantirish;

- turli tuman va hududlarda joylashgan korxonalarni birlashtirish imkonini beruvchi, innovatsion xatarlarni kamaytiradigan, doimiy tadqiqotlar uchun axborot bazasini shakllantiradigan tarmoq innovatsion komplekslarni yaratish.

4) normativ-huquqiy soha:

- innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash bo'yicha davlat yordamini subsidiyalar, grantlar va soliq imtiyozlarini taqdim etish orqali rivojlantirish. Korxonalar tomonidan innovatsion loyihalarni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan yer maydonlarini ajratishda ma'muriy to'siqlarni kamaytirish;

- innovatsion mahsulotlar uchun raqobatbardosh bozorni shakllantirish. Innovatsion mahsulotlarni ilgari surish maqsadida korxonalar uchun mintaqaviy, milliy, xalqaro bozorlarga chiqish uchun teng sharoit yaratish.

5) axborot yo'nalishi:

- Innovatsion muhit doirasida ilmiy va ishlab chiqarish sohalari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni optimallashtirish. Bu maqsadga erishish uchun innovatsion infratuzilmaning axborot guruhi elementlaridan foydalanish mumkin, masalan, ilmiy-texnik xizmatlar taklif qiladigan konsalting markazlari. Ushbu markazlar biznes jarayonlari va innovatsion loyihalarni ishlab chiqish va joriy etish bilan bog'liq xizmatlarni taqdim etib, innovatsion kompaniyalarning tashkil etilishi va rivojlanishiga ko'mak beradi;

- turli fanlar kesishuvida tadqiqotlarni faollashtirish;

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Danelia, S., & Bakhtadze, L. (2022). Factors affecting the innovation economics and position of georgia in the global innovation index. *Globalization and Business*, 7(13), 115-120.

2. Pan W, Xie T, Wang Z, Ma L. (2022) Digital economy: An innovation driver for total factor productivity. *Journal of business research*. 02.01, 1;139:303-11.

3. Zhang J, Lyu Y, Li Y, Geng Y. (2022) Digital economy: An innovation driving factor for low-carbon development. *Environmental Impact Assessment Review*. 01.09;96:106821.

- korxonaning erishilgan yutuqlari to'g'risida ishchi-xodimlarga faol ravishda xabardor qilish;

- innovatsion loyihalar va korxonaning innovatsion faoliyatini yoritishga bag'ishlangan axborot portallari uchun veb-saytlarni yaratish va ularni takomillashtirish.

6) ekologik yo'nalish:

- atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha tadbirlarni amalga oshirish, shu jumladan suv resurslaridan oqilona foydalanish loyihalari, bioresurslarni o'rganish markazlarini tashkil etish va biznesda ekologik madaniyatini oshirish.

Xulosa. Tadbirkorlikda innovatsion muhit dasturlarining strategik tizimini takomillashtirish bozor raqobatbardoshligini oshirish, korxonalar samaradorligini yaxshilash va iqtisodiy o'sishni jadallashtirish uchun muhim omildir. Innovatsion infratuzilmani rivojlantirish, investitsion qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini kuchaytirish hamda raqamli texnologiyalarni joriy etish orqali tadbirkorlik subyektlarining innovatsion salohiyati sezilarli darajada oshadi⁵. Shu sababli, davlat va xususiy sektor hamkorligida innovatsion dasturlarni strategik rejalashtirish va samarali boshqarish bugungi iqtisodiy taraqqiyotning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lishi lozim.

To'qimachilik va tikuv-trikotaj sanoatida sun'iy intellekt va mashinali o'qitish texnologiyalaridan foydalanish yangi istiqbolli yo'nalishlarni ochib beradi⁶. Ijodiy faoliyatni faollashtirish va intellektual texnologiyalar orqali yuqori raqobatbardosh kiyimlarni ishlab chiqarishga qaratilgan virtual kiyim dizayni ishlab chiqarishning ilmiy konsepsiyasi orqali korxonalar samaradorlik ko'rsatkichlarini oshirish mumkin⁷. Bu yondashuv eng muvaffaqiyatli dizayn va texnologik yechimlarni hamda ilm-fan va texnika yutuqlarini jamlash orqali tamomila yangi va zamonaviy mahsulotlarni yaratish imkoniyatini beradi.

4. Li R, Rao J, Wan L. (2022) The digital economy, enterprise digital transformation, and enterprise innovation. *Managerial and Decision Economics*. 43(7):2875-86.

5. Li G, Wei W. (2021) Financial development, openness, innovation, carbon emissions, and economic growth in China. *Energy Economics*. 05.1;97:105194.

6. Rikap C. (2021) Capitalism, power and innovation: Intellectual monopoly capitalism uncovered. Routledge.

7. Mubarik MS, Shahbaz M, Abbas Q. (2022) Human capital, innovation and disruptive digital technology: A multidimensional perspective. Routledge; 09.23.

⁵ Li G, Wei W. (2021) Financial development, openness, innovation, carbon emissions, and economic growth in China. *Energy Economics*. 05.1;97:105194.

⁶ Rikap C. (2021) Capitalism, power and innovation: Intellectual monopoly capitalism uncovered. Routledge.

⁷ Mubarik MS, Shahbaz M, Abbas Q. (2022) Human capital, innovation and disruptive digital technology: A multidimensional perspective. Routledge; 09.23.